

Arkaluontoista tutkimassa

Satu Lidman, Anu Koskivirta ja Jari Eilola (toim): Historiantutkimuksen etiikka. Gaudeamus 2017. 288 s. ISBN 978-952-495-442-6

Koska tutkimusetiikkaa ei voi lähtökohtaisesti irrottaa tutkimusmetodeista, historiantutkimuksen etiikasta on puhuttu yhtä kauan kuin historiaa voi pitää tieteenä. Historiantutkimuksen etiikka on aina sitoutunut myös teoreettisiin keskusteluihimme. Tarkempaan fokukseen sen voi sanoa nousseen ns. *eettisen käänteen* myötä, joka kotimaisessa kontekstissa sijoittuu vuosituhannen vaihdetta ympäröineisiin vuosiin. Kysymyksiä hyvän historiantutkimuksen luonteesta, historioitsijan roolista maailmassa ja muistamisen problematiikasta on näin ollen ehditty tarkastella jo hyvä tovi.

Tästä huolimatta Satu Lidmanin, Anu Koskivirran ja Jari Eilolan toimittama *Historiantutkimuksen etiikka* on ensimmäinen juuri tähän tematiikkaan kokonaan fokusoiva suomeksi kirjoitettu teos. Vastaavia teoksia ei ole muillakaan kielillä ilmestynyt liikaa, joten tälle kirjalle on selkeä tilaus. Historiantutkimukseen liittyviä eettisiä kysymyksiä on niin paljon, että yksi artikkelikokoelma ei kykene vastaamaan kaikkiin tarpeisiin. Onkin toivottavaa, että teos saisi pian sen näkökulmia täydentäviä seuraajia.

Pidän tämän teoksen julkaisemista erityisen tärkeänä tekona ja kirjaa itseään sellaisena, joka kuuluu jokaisen historioitsijan, historian harrastajan ja opiskelijan omaan kirjahyllyyn, arkisen työn pariin käyväksi käsikirjaksi, johon on hyvä palata silloin tällöin. Teos on myös erittäin hyvin ja huolellisesti toimitettu, ja vaikka sen rakenne on haasteellinen, jokainen artikkeli avaa kiintoisan näkökulman historiantutkimuksen etiikkaan. Pienenä kritiikkinä mainittakoon, että kaikille artikkeleille yhteinen lähdeluettelo olisi tehnyt teoksesta vielä käyttökelpoisemman. Erityisen hienoa on, että teoksessa on asiasanahakemisto.

Historiantutkimuksen etiikka on teoksen alkusanojen mukaan lähtenyt liikkeelle keskusteluista, joissa on pohdittu erityistä sensitiivisyyttä vaativien tutkimusaiheiden tutkimista ja sitä, miten kuormittavia tällaiset tutkijalle ovat. Monet artikkelieissa tarkasteltavat aiheet, väkivalta, vaino, julmuus tai suuri kärsimys ovatkin usein tutkijalle henkisesti hankalia. On harmi, että teos tästä lähtökohdasta huolimatta etäännyy tutkijan tunteita koskevista kysymyksistä. Fokusoituessaan

sensitiivisten aiheiden eettiseen käsittelyyn ja erityisesti niistä julkaisemiseen se väistää kysymyksen esimerkiksi sijaistraumatisoitumisesta.

Teos on rakenteeltaan yhdistelmä tutkimusartikkeleita ja metodiopasta. Metodiopasmaisuutta lisäävät kirjassa olevat kahdeksan näkökulmalaatikkaa. Petri Karonen pohtii laatikossaan tutkimuskirjallisuuteen viittaamattomuutta ja tuo esiin lähes jokaiselle tutun kokemuksen siitä, miltä tuntuu lukea tutkimusta, josta puuttuu viittaus omaan tutkimukseen. Anu Korhonen puolestaan arvioi stereotyyppien eettisiä vaaroja, Oula Silvennoinen kirjoittaa historiasta, politiikasta ja propagandasta ja Ville Kivimäki pohtii sodan väkivaltaa tutkimuseettisenä kysymyksenä. Teoksessa on myös neljä informaattikko Marja Kokon kirjoittamaa tietolaatikkaa, jotka tarjoavat apua tutkimuksen arkipäivään. Niissä saadaan tietoa esimerkiksi siitä, miten henkilötietoja voi tutkimuksessa lain mukaan käyttää ja lukija saa tietoisuutta hyvistä tieteellisistä käytännöistä. Tämänkaltaiseen teokseen nämä laatikot sopivat erinomaisesti.

Teoksessa on Anu Koskivirran ja Satu Lidmanin kirjoittaman johdatustekstin ja Jari Eilolan laatimien loppusanojen lisäksi yhdeksän laajempaa artikkelia. Pasi Saarimäki tarkastelee aviottomien lasten elatuksen tutkimista, Riikka Miettinen itsemurhia ja Mona Rautelin lapsenmurhia. Panu Pulma pohtii etnisten vähemmistöjen historian tarkastelua, ja Maria Lähteenmäki pahan jälkipuhuntaa tutkittaessa partisaanien siviili-iskuja. Pirita Frigrenin artikkeli kokoaa arkaluonteisten tutkimuskohteiden tematiikan napakasti kasaan. Tämän tematiikan rintamassa on myös Kirsi Vainio-Korhosen artikkeli vastuullisesta historiasta. Nämä kaksi artikkelia on sijoitettu muiden edelle, mikä jossain määrin aiheuttaa toiston tuntua.

Vainio-Korhosen moninäkökulmaista artikkelia täydentää Jorma Kalelan artikkeli, joka puolestaan tarkastelee historioitsijaa kulttuurikriittikkona ja näin jatkaa Kalelan aiempia pohdintoja teemasta. Kaikista artikkeleista hivenen poikkeavan näkökulman tarjoaa Reima Välimäki, joka tarkastelee pahaa tutkimuskohteena. Tämä on teema, joka ansaitsisi jo yksinään oman teoksensa. Sen laajempaa tarkastelua teoksessa jää kaipaamaan – Välimäen ja Lähteenmäen artikkelien rinnalle.

Esimerkit arkaluonteisista tutkimusteemoista siis hallitsevat teosta. Tässä on teoksen vahvuus ja sen heikkous. Vahvuus se on siksi, että toiston kautta vahvistuu lukijan käsitys siitä, että tutkijan on oltava tarkkana tutkimuskohteidensa kanssa, vaikka nämä olisivatkin kuolleet satoja vuosia sitten. Tämä on erittäin vahva painopiste teoksessa, sillä tutkijoille ei ole aina itsestään selvää, että myös vanhemman ajan tutkijan tulisi pohtia eettisesti tutkimuskohdettaan. Tämä ei tarkoita, etteikö teos

voisi puhutella myös uusimman ajan tutkijoita. Heidän erityisongelmiinsa, esimerkiksi erilaisten internet-aineistojen ja uusien medioiden käyttöön, teos ei kuitenkaan paneudu.

Teoksessa käydään toistuvasti keskustelua siitä, missä menee tutkimuksellisen tulkinnan ja tirkistelyn raja. Tirkistely määrittyy teoksessa sellaiseksi menneisyyden penkomiseksi, jonka tavoitteena ei ole lisätä ymmärrystä menneisyydestä vaan lähinnä räväköiden yksityiskohtien kautta vietellä lukijaa. Tämä teoksessa selkeästi tuomitaan. Voittopuolisesti olen itsekin valmis allekirjoittamaan tämän tuomion, mutta silti haastan: jos lopetamme tirkistelyn, emmekö menetä huimien ja raflaavien menneisyyden yksityiskohtien tarjoaman mahdollisuuden saada historialle lisää lukijoita, osoittaa romaanikirjailijoille fiktiotakin ihmeellisempiä aiheita, ja vielä tärkeämpää, houkutella historiasta kiinnostuneita tarttumaan uudenlaisiin historiakirjoihin tai historiasta kiinnostumattomia historian pariin? Eikö olisi eettistä toimintaa lisätä historiantietämystä ja menneisyyden ymmärtämistä räväkän kirjoittamisen kautta? Pyhittäisikö tarkoitus keinot, kunhan ei rikota lakia?

Kaikkineen kirjan artikkelit tarjoavat näkökulmia lähinnä vastuueettisiin kysymyksiin. Kärjistetysti sanottuna, valtaosa niistä jää pitkälti pohtimaan rajoja, joissa tutkija anonymisoi tai jättää anonymisoimatta, nimeää tai jättää nimeämättä. Yleisen tutkimusetiikan näkökulmasta herää kysymys, onko pohdinta nimeämisestä sittenkään niin olennainen kuin se tässä näyttää olevan? Eikö henkilösuojalaki kerro vastauksen tähän? Näissä kysymyksissä toivoisin teoksen olevan vähemmän kärjekäs. Onko hyvä, että historioitsija vetää itse maton altaan ryhtyessään anonymisoimaan tutkimuskohdettaan myös silloin kun siihen ei ole lainsäädännöllistä pakkoa? Meidän tutkijoiden ei ehkä pitäisi omaehtoisesti rajoittaa tutkimusmahdollisuuksiamme. Kokonaan toinen kysymys on, että historiantutkimuksen nimissä tehdään paljon myös sellaista laillisuuden rajamailla liikkuvaa tai jopa kaikki rajat ylittävää skandaalihistoriaa, josta henkilösuojaajuristi saattaisi löytää paljonkin sanottavaa. Tällaiseen en tietenkään tässä kehota.

Kovin peittelevä historia saattaa kuitenkin jäädä vaille sitä, mitä lukija kaipaa: tarinoita. Juuri yksilöistä nousevat usein kiinnostavimmat tarinat. Peittely ja nimeämättä jättäminen tuottaa myös uuden tutkimuseettisen ongelman yksilöille rakentuvaan tutkimukseen: jäljessä tulevien tutkijoiden saattaa olla jopa mahdotonta kontrolloida tutkimustuloksia, jos kaikki on anonymisoitu ja koodattu, kätketty ja piilotettu. Ehdottaisin, että jos tähän ei ole lainsäädännön tuomaa pakkoa, siihen ei myöskään ryhdyttäisi. Tässä kehottaisin myös arkistoja olemaan vähemmän ylivarovaisia. Tällä hetkellähän syntyy absurdeja tilanteita esimerkiksi tutkittaessa yksilöitä ja heidän vakaumuksiaan.

Tutkittaessa henkilöä, joka on itse julkisesti vakaumuksestaan kertonut, tulisi myös hänen arkistoaineistoaan voida käyttää anonymisoimatta. Jos tutkija anonymisoi tällaisen henkilön arkiston vaatimuksesta, hän tulee luoneeksi itsestään kertoneen rinnalle fiktiivisen henkilön voimatta edes selvästi ilmoittaa, että hän näin tekee. Näin on syntynyt uusi tutkimuseettinen ongelma, joka ei ratkea muutoin kuin jättämällä tutkimus sikseen – jälleen uusi tutkimuseettinen ongelma.

Teoksessa toistuu vaatimus tutkittavan kunnioittamisesta. Sekin herättää paljon kysymyksiä: jos menneisyyden ihmisen kunnioittaminen on historian tutkijan kaiken toiminnan edellytys, miten sitten tutkia niitä, jotka eivät ansaitse kunnioitusta? Eikö meillä ole oikeus kieltäytyä kunnioittamasta? Tarvitseeko meidän kunnioittaa pahantekijöitä, raiskaajia, murhaajia? Emmekö saa osoittaa inhoa, suuttumusta? Voiko olla kunnioittamatta silti häpäisemättä? Tai vieläkin epämiellyttävämpi ajankohtainen kysymys: pitäisikö pahanteko paljastaa ja tekijät häväistä, koska heitä ei muutenkaan voi rangaista? Pitäisikö historioitsijoilla olla enemmänkin totuuskomissioita? Olisiko ajateltavissa, että 'oikeuden tekeminen menneisyydelle' käännettäisiin myös tähän muotoon? *Historiantutkimuksen etiikka* on tärkeä ja erinomainen ajatusten herättäjä eikä se, että se herättää enemmän kysymyksiä kuin mihin se rajallisella sivumäärällään vastaa, ole ollenkaan huono suositus.